

הרב שלמה עמאר

הראשון לציון – הרב הראשי לישראל

בהלכות קביעת "רגע המות" והשלכותיו ההלכתיות

במכתבו של הרופא החשוב, ת"ח ויר"ש הרב פרופ' אברהם שטינברג ישצ"ו. מציין כמה הגדרות הקיימות לקביעת רגע המות.

- א. מות כל תאי הגוף, וזה מתאים להגדרה של מיתה ביולוגית.
- ב. איבוד מוחלט ובלתי הפיך של כל פעילות הלב, כולל מחזור הדם ומערכת הנשימה.
- ג. איבוד מוחלט ובלתי הפיך של כל התיפקודים המוחיים, כולל גזע המוח.

ויש הגדרות אחרות כגון איבוד מלא ומוחלט של תיפקודי המוח הגדול, כשגזע המוח קיים, וזה מות הכרתי, אך אין זה מקובל כיום בשום מדינה בעולם. [ויש להעיר שכבר היו אנשים שהיו במצב כזה וחזרו להכרתם אחר שנים. שמ"ע].

ויש בזה כמה וכמה שאלות חמורות, הן לענין קבורה ודיני אבלות וימי הזיכרון, והן שאלות בשבת ויו"ט, וכן דיני ממונות לעניני ירושה ועוד, וגם נפקא מינה ישירה לדיני נפשות, והשאלות בזה נעות בין דיני רציחה לדין של המציל נפש מישראל. ומבחינה רפואית עומדת בפני הרופאים השאלה אם אפשר לנתק החולה ממכשירי החיאה, וכן הם שואלים לענין תרומת איברים. ובכל אחת מאלה יש שאלות חמורות ואחריות כבדה לכל הצדדים שבשאלות אלו.

והנה אם אכן עפ"י ההלכה אין המות נקבע אלא בהפסקת פעילות הלב לגמרי, נמצאת שהוצאת איברים מהחולה בעוד הלב פועם, היא פעולת רציחה רח"ל, ואפילו אם זה לצורך הצלת נפשות לא יועיל מאומה, ועיין ברמב"ם ז"ל בהלכות רוצח (פ"ב ה"ז) וז"ל אחד ההורג את הבריא או את החולה הנוטה למות ואפילו הרג הגוסס נהרג עליו, ואם היה גוסס בידי אדם כגון שהכוהו עד שנטה למות והוא גוסס, ההורגו אין ב"ד ממיתין אותו.

ומאיך אם ההלכה היא, שמיתת המוח לגמרי, עם הפסקת הנשימה בצורה בלתי הפיכה, הן הקובעות את המות, זה נותן לדון בפיקר"ג של חולה העומד למות אם לא יקבל איבר להשתלה, וע"כ יש צורך בהגדרה מדוייקת של רגע המות.

והנה בימינו יכולים לשמור על המשך פעילות הלב זמן רב אחר גמר פעילות

המוח, ע"י הנשמה מלאכותית וכו'.

והרופא הנ"ל ה"ו מציין, שכיום השתלת איברים היא בעלת הצלחות רבות, ואין זה ניסוי בעלמא. עוד מציין שמהימנות הבדיקות לפי כל א' מהאפשרויות הנ"ל, היא גבוהה ביותר ואפשר לקבוע נהלים ברורים וקבועים בזה.

בדורות העבר לא היתה משמעות גדולה בין הפסקת פעילות המוחים ובין הפסקת פעילות הלב והנשימה, כי בהעדר אמצעי החיאה משוכללים, היו שני הדברים באים בזא"ז תיכף ומיד, שעם הפסקת פעילותו של גזע המוח שבו תלויה הנשימה, היתה הנשימה מפסקת, ותוך רגעים אחדים גם הלב היה מפסיק את פעילותו לחלוטין. ולפני כארבעים שנה המציאו את אמצעי ההחיאה המשוכללים, שעל ידם יכול להמשיך האדם לנשום בצורה מלאכותית וממילא גם הלב יכול להמשיך לתפקד, שכן המכונה המנשימה משמשת במקום מרכז הנשימה שבגזע המוח, וע"י הנשימה מוכנס חמצן בשאיפה, ובנשיפה יוצאת דו- תחמוצת הפחמן מן הרקמות, והנה הלב פעילותו היא עצמאית ולא קשורה בגזע המוח, אלא שבעקיפין הלב ימות אחר מות המוח, משום העדר הנשימה והחלפת האויר ברקמות, אך ע"י הנשמה מלאכותית, יכול הלב להמשיך לפעול שעות וימים וגם חדשים, והיו מקרים גם של שנים, אך מעולם לא חזרה יכולת הנשימה העצמאית, ומעולם לא קרא במצב כזה שיחול שיפור בהכרה וכיוצא בזה. ומה שלפעמים אדם חזר להכרתו גם אחרי שנים היינו במי שמוגדר צמח, שגזע המוח קיים ופעיל, אלא שנפגעו הרקמות העצביות המפעילות את מערכות ההכרה, אבל כשגזע המוח הפסיק סופית לפעול, לא ידוע לרופאים על מקרה כל שהוא שחזר לעצמו.

לפי האמור נמצא שיש מצבים, שהמוח וגזע המוח הפסיקו את פעילותם לחלוטין, ולמעשה מתו. ועכ"ז האדם ממשיך לנשום ע"י מכונה ושאר אמצעי ההחיאה, וגם הלב ממשיך לפעול, והרי הוא נראה בפעילות האיברים כאדם חי, ואולם המוח קשור בלב, שאם הלב מפסיק לפעול, מפסיקה מיד אספקת חמצן ומזון למוח והמוח ימות. ואולם לא על הלב לבדו יכול למות המוח רח"ל, כי אם גם על שאר איברים חיוניים (כבד, כליות וכו') שיכולים לגרום להרעלה הממיתה את המוח, וכ"נ מכת ראש וכו', ה' יצילנו מכולם.

וכאן השאלה העקרונית: האם מות המוח וגזע המוח יחשב למיתת החי, אעפ"י שהלב והריאות וכל שאר האיברים עדיין מתפקדים, ע"י הנשמה ושאר אמצעי החיאה, שהרי גם אם יכרתו את ראשו של החי ויפרידו הראש מהגוף, יכול הגוף להמשיך לתפקד ע"י הנשמה, וחוקרים ידועים הוכיחו כן באותות ומופתים, שכרתו ראשה של כבשה מעוברת, וחיברוה לאמצעי החיאה, והלב המשיך לפעום ע"י ההנשמה המלאכותית, והעובר המשיך להתקיים, וגם יילדו אותה והעובר חי עד היום, ונעשה הדבר ע"י רופאים יר"ש ות"ח, והראוני כ"ז במחשב, מתוך הסרטה שעשו בשעת ביצוע הנסיון הנזכר. עוד כתב כב' הרב

הנז', שיש בדיקות ברורות לקבוע מיתת המוחין והפסקת פעולות הנשימה בצורה בלתי הפיכה. ויש כיום התקדמות גדולה בזה, ופירט שלשה תנאים הצריכים לזה והם: א) חוסר תגובה מוחלט לעצמו ולסביבתו. ב) העדר מוחלט של החזרים לגזע המוח. ג) העדר מוחלט של נשימה עצמאית. ולהלן ארחיב בענין זה בעה"ו.

וכל זה שייך רק בזמן שהוא מחובר למכונת הנשמה, דאז ניתן לבדוק אם אכן המוח הפסיק לפעול לגמרי, אבל בלי זה אם יפסיק המוח את חיותו, גם הלב יפסיק לפעול תוך רגעים אחדים, בגלל הפסקת הנשימה שבאה ממות גזע המוח.

ויש לנו לברר בדברי רבותינו ז"ל איך הגדירו את מות האדם או הבהמה, ואח"כ נראה גם באיזו דרך בדקו הדבר.

במסכת אהלות (פ"א מ"ו) תנן, אדם אינו מטמא עד שתצא נפשו, ואפילו מגוייד ואפילו גוסס זוקק ליבום ופוסר מן היבום, מאכיל בתרומה ופוסל בתרומה, וכן בהמה וחיה אינן מטמאין עד שתצא נפשם. הותזו ראשיהם אעפ"י שמפרכסים טמאים, כגון זנב הלטאה שהיא מפרכסת.

וכתב הרמב"ם ז"ל בפירוש למשנה, אמר יתברך (במדבר י"ט) הנוגע במת בנפש האדם אשר ימות, ביאר בזה הפסוק שלא יטמא עד שימות. ואם היה בענינו (כלומר שהיה מגוייד או גוסס) לא יטמא בו בחיותו, וכאשר במת אשר טומאתו חמורה לא יטמא עד שימות, כ"ש הנבלה והשרץ. ומגוייד, הוא חתוך או נדקר. וגוסס, הוא בפרק המות. וביאור הותזו ראשיהן, נבדלו ראשיהן. מפרכסים, מתנועעים והתנועה אשר ינועו האיברים אחר המות יקרא פרכוס. זנב הלטאה, הזנב יתנועע מאד מאד אחר חתוכו, ואמנם יקרה זה לקצת מיני בע"ח, כאשר לא יהיה הכח המתנועע, מתפשט בכל האיברים, משורש והתחלה אחת, אבל תהיה מתפרדת בכל הגוף. עכ"ל. וע"ש בשאר המפרשים.

וכתב הרמב"ם ז"ל בהלכות טומאת המת (פ"א ה"טו) המת אינו מטמא עד שתצא נפשו, אפילו מגוייד או גוסס, אפילו נשחטו בו שני הסימנים אינו מטמא עד שתצא נפשו, שנא' בנפש האדם אשר ימות, נשברה מפרקתו ורוב בשר עמה, או שנקרע כדג מגבו, או שהותז ראשו, או שנחתך לשני חלקים בבטנו, הר"ז מטמא. אעפ"י שעדיין הוא מרפרף באחד מאיבריו. עכ"ל.

ומרן ז"ל בכסף משנה שם, הביא מ"ש בגיטין (ע' ע"ב) אמר שמואל שחט בו שני סימנים, ורמז ואמר כתבו גט לאשתו, הרי אלו יכתבו ויתנו. אלמא חי הוא.

ובמסכת חולין (קכ"א ע"ב) גבי בהמה אמרו, שחט בה שנים או רוב שנים, מטמא טומאת אוכלין אבל לא טומאת נבלות, איבר ובשר הפורשין ממנה כפורש מן החי. ועוד שם (ל' ע"א) תניא, שחט בה שנים או רוב שנים, ועדיין

מפרכת הרי היא כחיה לכל דבריה. והקשה שם מאהלות הנ"ל, דהותזו ראשיהן מטמאין אעפ"י שמפרכסים עדיין. ובמסכת חולין (כ"א ע"א) אמרו מאי הותזו, ר"ל אמר הותזו ממש, ורב אסי אמר כהבדלת עולת העוף לרבי אלעזר ב"ר שמעון, ומשמע שם דגם לר"ל דאמר הותזו ממש, היינו שחיטת שני הסימנים (וקשה דשם אמרו הותזו ראשיהן אעפ"י שמפרכס מטמא, ואי הותזו היינו נחתכו שני הסימנים, הרי בחולין ובגיטין אמרו שבנחתכו הסימנים הוא חי לכל דבריו).

וכתב הכ"מ שצ"ל שרבינו מפרש דהותזו ממש, היינו שנחתך כל הצואר, דבזה דומה לנשברה המפרקת ורוב בשר עמה (שכתב הרמב"ם ז"ל שם שזה מטמא אעפ"י שמפרכס עדיין) הא לאו הכי אעפ"י שנחתכו הסימנים אינו מטמא. וכתב שזה נראה מדבריו (שבסוף פ"ד משאר אבות הטומאה) גבי הותזו ראשיהם דגבי שרץ. ואע"ג דממה שאמרו בגמ' שם, וא"ל ר' ירמיהו לר' אסי כהבדלת העוף לרבנן ולא פליגיתו, משמע דלחתיכת שני הסימנים קרי הותזו ראשיהם, דהא רבנן לא ממעטו אלא דלא נימא דסגי ברוב שנים, דנחתכו שניהם לגמרי משמע דסגי למליקה, ולא פליגיתו, משמע דמ"ד הותזו ממש סגי בחתיכת שני הסימנים, י"ל דאע"ג אי ת"ק ס"ל כן, וכמו שמשמע מפרש"י ז"ל. ללישנא בתרא אין הכרע, וי"ל דהותזו ראשיהם ממש היינו כפשטיה, שהראש הותז לגמרי, ועוד י"ל דגם ללישנא קמא בעינן הותז כל הראש לגמרי וכפשטות לשון הברייתא דקתני גם במליקה, הראש לעצמו והגוף לעצמו. ודלא כפירש"י ז"ל. עכ"ד הכ"מ.

ובאמת כדברי מרן ז"ל מפורש בפי' במשנה להרמב"ם ז"ל הנ"ל, שכתב, הותזו ראשיהם, נבדלו ראשיהן. והיינו שנבדלו מן הגוף וכמ"ש הכ"מ. וכן ראיתי בפירוש רב האי גאון ז"ל למשנה שם שכתב הותזו, פירוש נחתך ראשם.

נמצאנו למדים מדברי המשנה ומפסק הרמב"ם ז"ל, שאין האדם מטמא כל זמן שהוא חי, אפי' שהוא במצב שבודאי ימות, בעוד איזה זמן, מ"מ לע"ע הוא חי. וכמו נשחטו בו שני הסימנים שבודאי ימות, ואפ"ה אינו מטמא עד שתצא נפשו. וע"כ במצב זה אם רמז ואמר כתבו גט לאשתי, כותבין ונותנים. דבינתים חי הוא ויש לו כל הדינים של חי.

אבל אם הותז ראשו, או נשברה מפרקתו ורוב בשר עמה, או נחתך לשני חלקים, אעפ"י שעדיין מפרכס, מטמא, שכבר מת, ורק מפרכס כזנב הלטאה, ופירכוס זה אינו כלום.

ובנידון דידן יש מקום לדון ולומר דאם מת המוח וגם גזע המוח לגמרי, הוי כהותז ראשו לגמרי, דאין שום קשר עוד בין הראש, ובין הגוף. ואעפ"י שנושם ע"י המכונה והלב פועם רגיל וכו', לאו כלום הוא שכל זה הוא מלאכותי, וכמו שהוכיחו בבירור גמור, שחתכו ראש הכבשה והפרידוהו מהגוף, והמשיכה

לנשום מהמכונה המנשימה, ועל ידי זה המשיכו הלב ושאר המערכות לעבוד, והצליחו גם לילד אותה, דבכה"ג משתמשים בגוף כאינקווסטור, והם מספקים לו חמצן ושאר דברים הנדרשים כמו שמספקים אותם באינקווסטור, ואין בזה חיות כלל. וגם אין בו שום דעה ושום תגובה רצונית כלל ועיקר, וגם הפעולות ודופק הלב וכו' הכל הוא כזנב הלטהא, שכן הלב יכול לפעול מכוח עצמו, שכבר בדקו הרופאים ומצאו שאם ינטל לב מבעל חי, ויניחוהו בנוזלים מתאימים ימשיך לפעום רגיל, כשיספקו לו חמצן וכו'.

וראיתי באליה רבא באהלות (פ"א מ"ו) הנ"ל, שכתב וז"ל ואפילו מגוייד שאינו יכול עוד לחיות אינו מטמא, משום דדעתו צלול. ואפילו גוסס שאין דעתו צלול אינו מטמא, משום שיכול עוד לחיות. עכ"ל.

ונמצא דבעינן שיהיה במצב שאינו יכול לחיות עוד כלל, וגם שאיבד צלילות דעתו ואז מיקרי מת ומטמא, אבל כשחסר אחד מהם, אינו מטמא, מיהו לפי מה שדקדקתי בדברי הרמב"ם ז"ל נלע"ד, דההגדרה קצת שונה, דיש לחלק בין עומד למות בודאי דעדיין הוא חי לע"ע, ובין מת ממש. דלמדו מהפסוק במת בנפש האדם אשר ימות, דלא מטמא עד שימות ממש. ובהותו ראשו ונשברה מפרקתו ורוב בשר עמה, הוא מת ממש, ולא שעומד למות ופשוט דבאלה אין בו כבר דעת לגמרי, שהוא כבר מת.

וי"ל שגם בזה שמת מוחו כבר הגיע לדרגה זו והרי הוא מת.

ובתפארת ישראל באהלות שם (אות כ"ט) כתב דעד שתצא נפשו, היינו שאין רוח חיים באפו, ומדכפל וכתב בפסוק מת אשר ימות, ש"מ דבעינן שתצא נפשו לגמרי, ומדלא כתב אשר מת, ש"מ דאפי' שעדיין מפרכס דינו כמת. ע"ש.

ובאות ל' שם ביאר תיבת מגוייד, ואח"כ כתב, וכל הנך אעפ"י שודאי שלא יחיו עכ"פ בעלי שכל הם, ובכלל החיים עדיין. ובאות ל"א כתב, אע"ג דרוב גוססין למיתה, אפ"ה כיון שעדיין הוא בשכלו ואפשר שיחיה עוד, לא אזלינן בכה"ג בתר רובא. עכ"ל. ואי לאו דמסתפינא הייתי אומר בכונת דברי האליה רבא הנ"ל שכתב משום שדעתו צלולה, וגם התפארת ישראל שכתב שעדיין הוא בשכלו ואפשר שיחיה עוד. שכונתם היא, שהמוח שלהם עדיין חי, וכל זמן שהמוח חי, יש עוד סיכוי שישוב לחיות ושב ורפא לו.

ועדיין אנו צריכים למה שכתבתי בעניותי, דגוסס עומד למות ורובם למיתה אבל ברגע זה הוא עדיין חי, וחי אינו מטמא, ויש עליו כל הדינים של חיים דגם חיי רגע אסור לאבד, ומחללין עליו שבת וכו', וכבר היו דברים מעולם שגוסס חזר לתחיה ושב ורפא לו. אבל הותו ראשו לגמרי או נשברה מפרקתו ורוב בשר עמה, כבר נפסקה חיותו לגמרי, ולא נשאר אלא פרכוס שהוא כזנב לטאה.

ומעתה ננסה לראות בדברי חכמינו ע"ה, איך בדקו ואיך קבעו מותו של אדם.

והנה במסכת יומא (פ"ג ע"א) תנן, מי שנפלה עליו מפולת ספק הוא שם ספק אינו שם, ספק חי ספק מת, ספק כותי ספק ישראל מפקחין עליו את הגל, מצאוהו חי מפקחין, ואם מת יניחוהו. ובגמרא שם (פ"ה ע"א) איתא, ת"ר עד היכן הוא בודק עד חוטמו. וי"א עד לבו וכו'. נימא כהני תנאי דתניא מהיכן הולד נוצר, מראשו, שנאמר ממעי אמי אתה גוזי, ואומר גזי נזרך והשליכי, אבא שאול אומר מטיבורו ומשלח שרשיו אילך ואילך, אפילו תימא אבא שאול, לא אמר אלא ביצירה דכל מידי ממיציעה מיתצר. אבל לענין פקוח נפש מודה אבא שאול דעיקר חיותא באפיה. דכתיב כל אשר נשמת רוח חיים באפיו. א"ר פפא מחלוקת (אם בודק עד לבו) ממטה למעלה, אבל מלמעלה למטה כיון דבדק ליה עד חוטמו שוב אין צריך לבדוק, דכתיב כל אשר רוח נשמת חיים באפיו.

וכ"פ הרמב"ם ז"ל בהלכות שבת (פ"ב הי"ח) מי שנפלה עליו מפולת ספק הוא שם ספק אינו שם מפקחין עליו, מצאוהו חי אעפ"י שנתרוצץ וא"א שיבריא, מפקחין עליו ומוציאין אותו לחיי אותה שעה. עכ"ל. ובהלכה י"ט (שם) כתב, בדקו עד חוטמו ולא מצאו בו נשמה מניחין אותו שם שכבר מת, וכו'. עכ"ל.

ומרן ז"ל בש"ע א"ח (סימן קכ"ט ט"ד) אפילו מצאוהו מרוצץ, שאינו יכול לחיות אלא לפי שעה, מפקחים ובודקים עד חוטמו, אם לא הרגישו בחוטמו חיות, אז ודאי מת. לא שנא פגעו בראשו תחילה, לא שנא פגעו ברגליו תחילה. עכ"ל. ועיין במשבצות זהב (או' ב') שהקשה מדאמרינן חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה, וכאן אמרינן דאפילו בשביל חיי שעה, מחללין עליו את השבת. וכתב דהתם לאו דוקא קאמר, והובא בכה"ח שם.

עו"כ בכה"ח שם (אות כ') בשם עו"ש דאפילו לא מצאו חיות בטיבורו, ממשיכים לפקח עליו כדי לבדוק בחוטמו, שהוא עיקר חיותו, ושם יכולים לראות אם הוא מת או חי.

ולמדנו מזה דדרך הבדיקה היא בנשימה, ומקום בדיקתה היא בחוטם, ואם יתברר שאינו נושם כלל מניחין אותו, דמת הוא כבר. וגם למ"ד שבדקים בלב היינו ענין הנשימה דבלי הנשימה גם הלב מפסיק בתוך רגעים מעטים. וידוע אצל כל הרופאים שהנשימה תלויה בגזע המוח, ואם מת גזע המוח, שוב לא ינשום באופן עצמאי לעולם, והנה בימינו שיש הנשמה מלאכותית נראה שאעפ"י שאינו נושם יפקחו עליו, ויוציאוהו וינסו להחיותו ולהנשימו, דאפשר שגזע המוח עדיין חי, ורק דבר אחר גרם לו להפסיק לנשום, ואפשר שע"י שינשימוהו, ישתחרר משאר הדברים הלוחצים אותו, ושב ורפא לו, אבל כשמת גזע המוח שוב לא יחזור לנשימה עצמאית.

עוד למדנו מהרמב"ם ז"ל (בהלכה י"ח) הנז', דאעפ"י שברור לפי מצבו שלא יבריא, מאחר ולע"ע הוא חי, מוציאין אותו דמחללין עליו השבת אפילו לחיי

שעה. אך ברור שזה רק באופן שלפחות לעת עתה הוא עדיין חי, אבל אם היה במצב שראשו נפרד מגופו, או שנחלק לשנים בצד בטנו, או נשברה מפרקתו ורוב בשר עמה, כל כה"ג כבר מת ואין לחלל עליו השבת כלל. ואינו צריך שום בדיקה.

ומעתה נבא להתבונן בדברי רבותינו הפוסקים בענינים אלו:

והנה רבינו החתם סופר ח"ו"ד (סימן של"ח) נשאל על מי שרצו להורות להלין המת עד שיתחיל הבשר להתעכל, דלפני כן עדיין לא ברור לגמרי שמת, ויש להתיר להלינו, אעפ"י שיש בזה עשה ול"ת, מ"מ פקו"ג דספק אם מת, דוחה איסורים אלו. וכתב שחכם א' רצה להתיר, משום שרופאי הזמן ההוא קבעו, שא"א לקבוע הגבול בין החיים והמות אלא בעיכול בשר, והוכיח כן מסוף נדה שהזב והזבה מטמאים עד שיתעכל הבשר, ועוד דברי פ"ח דמסכת שמחות איתא, מבקרים על המתים עד ג' ימים, ופעם אחת חי אחד אחרי כן, כ"ה שנים, והוליד בנים. וע"ש.

וכתב החת"ס דהגאון יעב"ץ ז"ל מחה ליה אמוחא מאה עוכלי בעוכלא, והחת"ס כתב דהתורה אמרה לא תלין נבלתו כי קבור תקברנו, ויש בזה עשה ול"ת, ובע"כ שאז נמסר לנו שיעור המיתה, אולי היה אז על ידי הטבעיים הראשונים ואפשר שנשכח מרופאי זמנינו, ועליהם סמכו חז"ל בהרבה מעניני התורה וכו', או שקיבל משה רבינו ע"ה השיעור הלמ"מ. או שסמכו עצמם על הפסוק כל אשר רוח חיים באפיו, דהכל תלוי בנשמת האף וכמ"ש ביומא (פ"ה ע"א), ופסקו הרמב"ם והש"ע.

עו"כ דאין לחלק בין נפלה עליו מפולת למיתה רגילה, דלמדו מהפסוק, והפסוק לא מיירי במפולת דוקא. ועוד במיתה פתאומית יותר יש לחוש שנדמה כמת מחמת הבהלה, ואפ"ה אם פסקה הנשימה לא מחללין שבת עליו, וע"כ שהוא כלל לכל המתים.

ודקדק כן מהרמב"ם בהל' אבל (פ"ד ה"ה) שכתב והמעמץ עם יציאת הנפש הרי זה שופך דמים, אלא ישהה מעט שמא נתעלף. ולא פירש השיעור, וע"כ שסמך על מה שכתב בפ"ב מהל' שבת ה"ח הנ"ל, שבודקין עד חוטמו, ששם ניכר יציאת הנפש. וע"כ אמר שישהה מעט שיצא מחשש עילוף, ולא אמר שישהה עד שיהיה בו סימן של עיכול בשר שהם כתמים שחורים וירוקים, שזה לפחות כמה שעות אחר יציאת הנפש, או אפי' יום או יומים, אלא ע"כ שהרמב"ם ז"ל לא חשש לזה כלל.

והריב"ש ז"ל (סס"י מ"ה) הקשה על הרמב"ם ז"ל מבן הצרפית, והחת"ס כתב שלא קשה מידי, והזכיר דברי המורה נבוכים ח"א (פרק מ"ב) שחילק בין בן השונמית דאפשר שלא מת ממש, אך בן הצרפית מת ולא נשאה בו נשמה.

וע"ש עוד מזה. וכתב דלפי רז"ל שניהם מתו ממש, ובשניהם היה תחיית המתים.

אבל שאחר שמוטל כאבן דומם ואין בו שום דפיקה, ואם אח"כ בטלה הנשימה, אין לנו אלא דברי תורתנו הקדושה שהוא מת, ולא ילינו אותו, וכהן המטמא לו לוקה.

ומ"ש ברפ"ח דשמחות שיוצאים ופוקדים הקברות עד שלשה ימים, ואין בו משום דרכי האמורי, ומעשה שפקדו אחד וחי כ"ה שנים וכו'. והדרישה כתב שזה רק בזמן שקברו בכוכין, והיעב"ץ דחה לזה דגם בכוכין היו משליכין עליו עפר, וכמ"ש הרמב"ם בהלכות אבל (פ"ה), ובודאי שזה מקרה רחוק מאד, דאל"כ היו צריכים להעמיד שומרים כל שלשת הימים, ומה יועיל לבקרו, אבל האמת שזה רחוק מאד ורק א' לאלף שנים שיקום אחד אחרי נפלו וביטול נשימתו, ואפי' מיעוטא דמיעוטא לא הוי, וכמו חוני המעגל שישן ע' שנים, וכתב שאין זה בגדר מה שחוששים למיעוט בפקוח נפש, וזאת לדעת שההלנה והדפיקה על המתים היא ממעשי האמורי, וכבר גילה סודם הרמב"ן ז"ל בסרקוסטה לפני המלך. והיו ישראל שנהגו כן, ולזה אמרו בשמחות שכיון שהיה פעם אחת שנמצא אחד חי אין זה מדרכי האמורי, שיש לתלות שמבקר מתו משום המעשה ההוא, ולא מחוק האמוריים.

ובזה מישב מה שהקשה הריב"ש ז"ל בתשובה על הרמב"ם ז"ל בהל' אבל (פ"ד ה"ד) שצדיקים אין בונין נפש על קברם, ולא יפנה אדם לבקר הקברות, שזה נגד מ"ש בשמחות הנ"ל (וכתב שהכ"מ יישב אבל זה דוחק). ומישב עפ"י הירושלמי (ספ"ק דסנהדרין) שבראשונה היו קוברים במקום הקבוע, וכתב שבמס' הבשר, ואח"כ מלקטים העצמות וקוברים במקום הקבוע, וכתב שבמס' שמחות מיירי במהמורות שמשם היה יכול לקום, אבל משבטלו מהמורות עוד בימי אמוראים שבירושלמי, שוב אסור לבקר בקברות לבקר המתים דזה מעשי אמוריים ובזה מיירי הרמב"ם ז"ל, וכתב בזה"ל: ולפענ"ד כוונתי האמת. עכ"ל.

וע"ש שדחה דברי הרב השואל, דלהראב"ד אין כהנים מוזהרים בזה"ז על טומאת מת, כי כולנו טמאי מתים, ושגם הנב"י חזר בו (ומספר שרבו ר"ג אדלר ע"ה התוכח בזה עם הנוב"י, ומכוח זה חזר בו הנוב"י וכתב שהיה הוא צעיר ומוציא ומביא הדברים ביניהם).

וע"ש שיש להתיר לרופא לטפל בגוסס משום ספק פקו"ג, אבל לחוש שהמת נתעורר בו רגש חיות זה לא שייר. עוד דן שם, אם שבת הותרה גבי פקו"ג, והעלה דרך נדחה השבת משום פקו"ג, ולא הותרה.

אך אין איסור לכהן להיות רופא, משום דעלול לבא לידי טומאה, דאין למצוה אלא מקומה ושעתה, וכמו שהתיר הרמב"ן ז"ל למול אע"ג דאין לו מים חמים, ואם יצטרך לחמם לאחר מכן משום פקו"ג יחמם, אבל ביקור מתים משום

חשש שמא נתעורר, הר"ז מוותר על כהונתו ומבטלה, וכ"ז אם היה איזה ספק גם בזה לא יעשה בקביעות לבטל כהונתו משום פרנסתו, אבל אין לנו שום ספק שקבלתנו אמת, והמיקל בזה (זולת פקודת המלך יר"ה שהיה חיוב מהמלכות) עובר בעשה ול"ת, ולא ישא כפיו הכהן ההוא, כמבואר בטוש"ע א"ח (סימן קכ"ח). וע"ש עוד במה שכתב שלפי פקודת המלך אין לקבור בלי תעודת רופא, וא"כ יהיה מוטל עד שיסדית, והר"ל מת מצוה שאין לו קוברים שכהן מיטמא לו, ואין בזה היתר לרופא הכהן, שיוכל למסור אומנות זו לאחר, אך כיון שאינו שומע, וא"כ לדידן הוי מת מצוה ומותר להזמין הרופא הזה. וכתב שלא הודיע היתר זה להשואל, פן יאמרו סתם שהסכמתי להתיר מטעמא דידהו (דחיישי שמא הוא חי עדיין). וע"ש. עכתד"ק.

וזאת תורת העולה מדב"ק של החת"ס ע"ה, שיש לנו מסורת מחז"ל שבודקים בחוטמו אם אינו נושם כלל, הרי הוא מת.

ובתשובת חכם צבי (סימן ע"ז) כתב, שלא עלה על דעתו שיסתפק אדם שבשם חכם יכונה, בחיי כל בעל חי גשמי, שהם תלויים בלבו, ושבהעדרו יעדרו בעליו, וח"א נסתפק בתשובתי הקצרה ע"כ אפרש שיחתי.

הכסף משנה כתב בפשיטות שלכך לא מנה הרמב"ם ז"ל ניטל הלב, משום שא"א לה להתקיים אפי' שעה אחת, ואין זו טרפה אלא נבלה, וח"א ר"ל שזו דעת יחיד, ושהתוס' הרא"ש והראשב"א ז"ל חולקים ע"ז, וכתב חלילה לומר שדבר שרבן של ישראל הכ"מ כתבו בפשיטות, ונאמר שרבותינו חולקים ע"ז. וע"ש בזה שדחה הוכחותיו של החולק.

עוד הקשה החכם ההוא, דהרמב"ם ז"ל מנה שם חסרת הקבה והמסס ובית הכוסות, דלכאורה גם בזה א"א להתקיים אפי' שעה א', והר"ל למנות גם חסרת הלב. ותמה עליו הח"צ ע"ה, שהלב אינו כשאר איברים שאפשר לחיות בלעדיהם עד יב"ת, משא"כ הלב.

עו"כ שידענו שנפש המחיה משכנה בלב, וע"כ היא נבלה, והביא מהזהר הקדוש (פ' שלח) ת"ח כד ברא קב"ה בר נש בעלמא וכו', ויהיב ליה חילא ותוקפא באמצעותא דגופה דתמן שריא ליבא, דהוא תוקפא ומזונא דכל גופא ומתמן איתזן כל גופא וכו', והא לבא אחיד ואתקף באתר עילאה דהוה מוחא דרישא וכו'. ע"ש. עוד הביא מהזהר (פ' פקודי) דלבא איהו קיומא ויסודא דכל גופא. עכ"ל. הרי מפורש בדברי הזה"ק שכל תוקף וחיל של הגוף תלוי בלב.

עוד הביא מהאר"י ז"ל שכתב שהלב הוא משכן הנפש החיונית, והוא מת אחר מיתת כל האיברים, וע"ש באורך מדברי הזה"ק פ' נשא, ופי' שכל איבר שנופלת עליו זיעה הוא מחמת הרוח שנפטר ממנו ומת איבר איבר, וידוע דהידיים והרגלים מתות תחילה מחמת ריחוקם מן הלב, ואח"כ הקרוב קרוב ללב נשאר בסוף, וע"כ א"א שהלב ימס ויכלה וכל הגוף קיים. וגם א"א שיברא

בע"ח בלא לב.

ומה שמצא בשחיתות הר"צ שמצאו שתי לבבות בפרה והטריפוה, ור"ל שכן תחיה גם בלי לב שהרי כל יתר כנטול דמי, וכתב החכם צבי שכשכתוב "זה כזה" טבע כף הדמיון שאינו שוה ממש, כמ"ש אצלי במקום אחר, ומבואר מאד בכמה מקומות בתלמוד ובזהר, על פסוק כמראה אדם, ועוד פסוקים רבים, וכן באיכה רבתי היתה כאלמנה, ועוד רבים. והוכיח מנדה (כ"ד) גולגלתו אטומה אינו ולד, ואין אמו טמאה לידה. והרמב"ם ז"ל כלל בהלכות בכורים (פי"א ה"ד) דכל שאין אמו טמאה, הבא אחריו הוי בכור לכהן. וא"כ גולגלתו אטומה לא חשיב ולד כלל, ואילו בשני ראשים חשיב ולד, וכמ"ש במנחות (ל"ז) בעא מיניה פלימו מרבי, מי שיש לו ב' ראשים באיזה מהן מניח תפילין, א"ל או קום גלי או קבל עלך שמתא, אדהכי אתא ההוא גברא א"ל איתליד ליה ינוקא דאית ליה תרי ראשין, כמה בעינן למיתן לכהן, אתי ההוא סבא תנא ליה חייב ליתן לו עשר סלעין, איני והתני רמי בר חמא מתוך שנאמר פדה תפדה את בכור האדם, שומע אני אפי' נטרף תוך ל' יום, ת"ל אך חלק, שאני הכא דבגולגולת תליא רחמנא. ומבואר בגמ' זו דבשני ראשים ולד הוא, מדחייב בפדיון, ולא דמי לגולגלתו אטומה, וחזינן דמ"ש כנטול אינו דומה ממש, דאם נברא בלא ראש ברור שגרע מגולגלתו אטומה ולא הוי ולד כלל, וזה שיש לו ב' ראשים חשיב ולד.

וה"נ בלי לב א"א ליבראות כלל, אבל בשני לבבות אפשרי לחיות, רק הוא טרפה, וע"ש שהאריך מאד בכל זה בראיות נפלאות.

עו"כ הח"צ שהחכם ההוא הביא מספר שערי שמים, ששורש התנועה היא מן המוח ולא מהלב, והוכיח מקוף א' שהיה לו, והוציא לבו והתנועע י"ב שעות, וכן נמצא בציידי עופות שמוציאין הלב וכו' ויעופפו. והגיד לי א' מאומתנו הנאמנים, כי פעם ראה שהוציא לב מן העוף ודילג ממטה למעלה זמן מרובה. וכתב הח"צ שמ"ש שערי שמים הוא דעת גאלינוס שר"י, אבל אריסטוטליס שר"י סובר שהכל תלוי בלב, וכן דעת הרמב"ם ז"ל, כמבואר במורה, וגם הסובר שהתנועה היא במוח, מודה שהחיות הוא בלב, שלא נחלק בזה אדם מעולם, ותנועות הקוף והעופות הנ"ל, אין זה חיות אלא פירכוס בעלמא. והזכיר המשנה דאהלות, שאם הותזו ראשיהם מטמאים אע"פ שמפרכסין, שזה כזנב הלסאה. וכנ"ל. שאע"פ שמפרכס מיקרי מת. תדע שבאותו ספר כתוב שלפעמים חותכים ראש האדם וילך הגוף דרך מוגבלת, וסיפרו לו שכן הוה באחד וכו'. ומשנתינו היא בפ' עגלה ערופה (מ"ה) נמצא ראשו במקום א' וגופו במקום אחר, מוליכין הראש אצל הגוף דברי ר"א, ר"ע אומר הגוף אצל הראש. ובגמ' א"ר יצחק במת מצוה קנה מקומו פליגי, מר סבר גופיה בדוכתיה נפיל רישיה דנאדי ונפיל, ור"ע סבר רישא היכא דנפיל נפיל, גופיה הוא דרהיט ואזיל. וידוע דהלכה כר"ע, והרי שהגוף רץ אחר שחתכו הראש, אעפ"י שבודאי

מת ומטמא באוהל, שאפי' נשברה מפרקתו ורוב בשר עמה מטמא באוהל, וכ"ש בנחתך הראש לגמרי. ובע"כ התנועה לחוד, וחיות לחוד, וע"כ גם בניטל הלב יכול לרוץ ולקפוץ וזהו הפירכוס.

ומ"ש ביומא עד היכן בודק עד חוטמו, וכתב רש"י דמ"ד בלבו, שנשמתו דופקת שם, ולפעמים אין הדפיקה ניכרת ע"ג החזה, וניכר בחוטמו, וכתב החכם צבי ודבר ברור שאין נשימה אלא כשיש חיות בלב שממנו ולצורכו, היא הנשימה. והראב"ע ז"ל בפסוק ויפח באפיו, כתב וטעם באפיו, שהם יוציאו האויר החם מחום הלב ויביאו אחר, מבואר שהחיות תלוי בנשימה עוד הביא מהכוזרי (מאמר שני סי' כ"ו). ע"ש.

וגם רבינו סעדיה גאון ז"ל שהיה חכם גדול ומופלג בתורה ובחכמה בימי הגאונים הראשונים ז"ל, (במאמר ו') כתב כהדברים הנ"ל, שהנשימה מרחיקה העשן הרע מן הלב וכו'. ע"ש. ומדברי כל הראשונים והאחרונים עולה בבירור שהנשימה היא צורך הלב, ואם אין לב אין נשימה, ועוד האריך מאד בדברי ראשוני' ואחרונים, שהחיות תלויה בלב.

ובזהר חדש (ד"ט ע"א) ר' עזריה אמר הנפש מקומה בלב, והיא מניעה לכל הגוף, ומונחת באמצע הגוף ומאירה לכל הגוף וכו', והגוף מתקיים בנפש והנפש באויר והאויר בבורא יתברך. עכ"ל.

עו"כ שאפי' יעידו ב' עדים שלא היה לב לתרנגול, עדות שקר היא, והוכיח כן, ואח"כ כתב ומעידני, שהיתה אשה אחת משכלת ובקיהא בתרנגולים, ופתחה בטן התרנגולת והוציאה את המעיים, ואמרה לאשתי ראי פלא שלא נמצא לב לתרנגולת, ואמרה לה אשתי שתבדוק ותחפש בארץ, ובדקה ומצאה הלב בין הקסמים, באופן שנפל שם ולא הרגישה בנפילתו עם היותה בקיהא וזריזה, וזה מלמד שיכול לקרות שיפול ויעידו שאין לה לב. וע"ש עוד מזה.

העולה מדברי הרב יעבץ ז"ל שכל החיות תלויה בלב, וגם למ"ד שהתנועה תלויה במוח, החיות בלב. ואין אפשרות להתקיים בלי לב כלל, ולא דומה לשאר איברים, ונפש המחיה משכנה בלב, והלב מת לאחר כל האיברים, ואין נשימה אלא כשיש עדיין חיות בלב.

שו"ר בשבט הלוי ח"ז (סימן רל"ה) בתשובה לתלמידו הגר"מ האלברשטאם שליט"א, שכתב דעיקר הדבר מה קודם המיתה, הלב או המוח, הנה אעפ"י שפשטות הש"ס (יומא פ"ב ע"א) דעד היכן בודק עד חוטמו, ומסיק דלכו"ע עיקר חיותו בחוטם, ומכל הסוגיא רואים דאם נפסקה הנשימה נקבע מותו בודאי, ואין ספק מחמת הלב.

אבל האמת לא כן הוא, דיסדו רבינו הח"צ והחת"ס (יו"ד סי' של"ח) דהלב קובע ג"כ עכ"פ, והוא אמיתה של תורה. ועפה"ת לא נחשב מת כי אם באפיסת פעימת הלב וגם הנשימה, ומ"ש ח"צ שאם ינוח הלב כהרף עין ימות ויבטלו כל

תנועותיו, הוא האמת, וכל ראיותיו מהזה"ק וחז"ל והרב סעדיה גאון, אין לחלוק עליהם. וממילא כשהלב עדיין חי מיקרי האדם חי ואסור להמיתו או לקרב מיתתו בגרמא, ודברי הח"צ הם להלכה, ולא רק מצד מדע ולא כמי ששגג בזה, ומזה פשיטא ליה לחת"ס מ"ש שם, שאם הדופקים דופקים אעפ"י שלא נשאר בו נשימה עדיין חי גמור הוא. ובד"ה אבל, כתב, אבל כל שאחר שמוטל כאבן דומם ואין בו שום דפיקה וכו', ואם אח"כ בטל הנשימה אין לנו אלא דברי תורתנו הקדושה, שהוא מת וכו', והוא עפ"י מ"ש לעיל, כשאמרה תורה כי יהיה באיש חטא משפט וכו' כי קבור תקברנו, וגו', נמסר לנו שיעור מיתה הלמ"מ.

עו"כ דאין לקבל מ"ש מדעי אחד עפ"י החת"ס (יר"ד סי' קס"ז), דכיון דנתברר צורת בית חיצון של אשה, שהוא אחרת במציאות ממ"ש רש"י ותוס' ומהר"ם לובלין, אין לאחר המציאות כלום, וה"ה בנ"ד לא צדקו שתלו בחיות הלב, אלא העיקר מיתת המוח, כמו שנתגלה במדע. וכתב עליו דזה טעות גמור, דהתם נחלקו הרמב"ם וסיעתיה על רש"י ותוס', ובאה המציאות והכריעה כדעת הרמב"ם ז"ל, אבל בנ"ד מי מהראשונים קבע אחרת ממ"ש הח"צ והחת"ס, וממה שמקובל בידינו מימות עולם, ועוד איזה מציאות הכריעה כאן, ואין זו מציאות ואין בה להכחיש כונתנו דכל עוד הלב חי האדם עדיין בחיים, ואין קביעת מיתת המוח קובעת את מיתת האדם. וקרוב שיתגלה שאם הלב עובד עדיין גם גזע המוח לא מת בשלמות. עכתד"ק.

ובאמת מעולם לא אמרו לבדוק במות, מיהו אין שום דרך לבדוק המוח, שאז לא היו המכונות והמכשירים שיש בימינו, וע"כ היה אפשר לבדוק רק הלב אם עדיין הוא דופק, וכן את הנשימה בחוטם, אבל אין אפשרות לבדוק מוח באותם ימים, וע"כ אין ראיה ממה שלא הזכירו בדיקת מוח כלל.

והנה דבריו צודקים מאד דאין לדחות הקבלה שבידינו וזה נכון, אך לענ"ד אין אנו סותרים דברי הח"צ וחת"ס ואפי' כחוט השערה. ואה"נ שכל זמן שהלב חי ופועל האדם בחיים עדיין, אבל הלב הזה שפועל מכוח מכונת ההגשמה לא מיקרי חיים. ואין הוכחה גדולה מזו, דהרי בנכרת הראש ונפרד מהגוף לכו"ע חשיב מת והוא מטמא באהל וזו משנה ופסקה הרמב"ם ז"ל ואין בה מחלוקת, וידוע ומפורסם דבכולי תלמודא דאמרינן פסיק רישיה ולא ימות, והוכיחו בבירור שגם אחר כריתת ראש הכבשה, המשיך הלב לפעום ע"י ההחייאה ומכונת ההגשמה, וגם יילדו אותה בניתוח קיסרי ולד חי, שחי עד היום, וע"כ צ"ל דאין זה חיות אמיתית. דלא יעלה על הדעת לומר שהראש נכרת והפרידוהו לגמרי מהגוף, והוא עדיין חי, מפני שהלב פועל ע"י המכונה, הדוחסת חמצן ומוציאה אויר חם, וממשיכה להפעיל הגוף כמו אינקוואטור, דזה פשוט שהוא מת. וגם בזה אם יתברר בלי ספק כלל, שהמוח מת כולו כולל גם גזע המוח, ולא עובר אליו לא דם ולא חמצן, והתנפח ומרקיב. דזה בודאי

מת, וגם אינו נושם עוד כלל וכלל, ורק המכונה מנפחת בו, דבודאי שלא על זה דיבר החכם צבי, ובודאי שלא לזה התכוונו בגמרא ובזהר ושאר הספרים, באומרם שהלב הוא עיקר החיות של הגוף ומקורה.

תדע שגם הגאון אגרות משה ע"ה בחי"ד ח"ב סימן קמ"ו ועוד. גם הוא כתב כדברי הגאון בעל שבט הלוי יבלחט"א, וגם הוא אמר שבהשתלת הלב רוצחים ב' נפשות, ואיהו גופיה בחי"ד ח"ג וח"ד, העלה בשופי דכשהמוח מת לגמרי חשיב מת, אע"פ שהלב ממשיך לפעום ע"י מכונת ההנשמה, וזה בתנאים ובדיקות של אותם ימים, ועל אחת כמה וכמה בבדיקות ותנאים של ימים אלו. ובודאי שלא להתעלם ממה שכתב בתחילה, אלא ששם דיבר במצב שלקחו לב מחולה סופני, שהיה במצב שעדיין היה נושם במצב עצמאי, וכאן מדובר באדם שהפסיק לנשום מצד עצמו, אלא שחיברוהו למכונת הנשמה.

ואין שום סתירה לדברי הגאון שבט הלוי שליט"א, ובודאי שאין סתירה להגאון חכם צבי והחתם סופר ושאר פוסקים.

ויש מקום לומר שגם גוסס לא מיקרי דדימו פירכוס זה לזנב הלטאה. דגוסס רגיל חי הוא בינתיים רק גוסס למות, כלומר בשלבים אחרונים של החיות שלו, ואז החיות קלושה וחלושה, אבל חי עדיין, ואינו מטמא. אבל נכרת ראשו, או נשברה מפרקתו ורוב בשר עמה כבר נחשב מת ומטמא, ופירכוסו היא תנועה בעלמא כתנועת הזנב של לטאה שאין זה חיות כלל.

וידוע דאחר שחיטה ופשיטת העור, ואחר שמחלקים כל הבהמה לחלקים נפרדים, ואחר הוצאת כל הקרביים וכו', ופושטים עור של הראש והפנים ועדיין ממשיכים השרירים של הפנים להתנועע כמה שעות, ופשוט דאין זה כלום, ומאחר ומצאנו שיש אפשרות שהלב יפעל עם הראות וכל הקרבים גם לאחר הפרדת הראש לגמרי מן הגוף בע"כ צ"ל דהואיל ואינם פועלים מעצמם, רק מפעילים אותם במכונה חיצונית, לא מיקרי חיים כלל.

ואשר ע"כ אין שום סתירה במה שאומרים הרופאים ובניהם רבים שהם יראי שמים וחרדים לדבר תורה ושומרים קלה כבחמורה, והם מומחים גדולים גם ברפואה, ואומרים שיש אפשרות לברר באופן ברור והחלטי שהמוח מת לגמרי, ושזה נחשב כמו שהוציאו ממנה כל המוח לגמרי, וכמו שכרתו את ראשה והפרידוהו מגופה, א"כ זה נחשב למת, ומה שהלב פועל הוא רק ע"י מכונה, שאין אפשרות שימשיך לפעול מעצמו בכה"ג שמת המוח, כי ברור שפעולת הריאות היא מגזע המוח, שעל ידו מופעלים עצבים שמכווצים הריאה, ובזה נושפת ומוציאה האויר הרע, ושוב משתחררים העצבים והריאה שואפת אויר חדש מלא חמצן, להחיותה ולהחיות הלב וכל הגוף, וכשמת הגזע של המוח הנשימה מפסיקה תיכף ומיד, ועם הפסקת הנשימה, הלב ימות אחרי דקות אחדות שאין לו אויר וחמצן, וא"כ מיתת המוח היא מיתה גמורה.

אלא שהלב והריאות ממשיכים לעבוד ע"י המכונה, וכבר ביררנו שאין זה נקרא חיות.

ורק אמנם יש מקום לעיין, דאחר שידוע שגם אחר שהמוח וגזע המוח מתו, מ"מ הלב יכול לחיות איזה רגעים בלי מכונה ובלי החיאה, ובאותם רגעים ודאי חי מיקרי וההורגו נקרא רוצח, וא"כ יש לדון בזה שע"י המכונה מנענו אז מיתת הלב האם יקרא שהוא חי עדיין. ולענ"ד אינו כן, דאפשר שאחר שמת המוח לגמרי הוי ככריתת הראש מהגוף ומת הוא לגמרי, ומה שחז"ל לא אמרו זה, הוא משום שלא היו אז הכלים לבדוק דבר זה בודאות גמורה, אבל אמרו כריתת הראש ושבורת המפרקת ורוב בשר עמה, וכן אמרו נחתך לשנים מבטנו ועוד, וזה לא פחות מהם, אלא שצריך לחפש הבדיקה הנכונה שעל ידה נוכל לדעת בבירור גמור והחלטי, שאכן מת המוח כולו על כל חלקיו, כולל גם גזע המוח. וכן עלינו לודאות שהדברים יעשו באמת ובאמונה, ע"י אנשים מיומנים ונאמנים.

עוד שאל הגאון שבט הלוי נר"ו, למה ביומא לא הזכירו בדיקת הלב, והחת"ס כ' שהכל תלוי בנשימת הגוף, שכן קיבלו הלמ"מ או למדו מהפסוק.

וכתב בהאי לישינא, הנה הענין פשוט דקאמר דבדק ליה עד חוטמו, ולא רק חוטמו בלבד אלא בדק עד חוטמו, דאם ימצא דנתרוצץ ונחתך המוח לגמרי, הרי הוא כמת גמור, דהו"ל כהותז ראשו, דאע"פ שמפרכס אם הראש או המוח נחתכו לגמרי, עיין משנתנו אהלות פ"א, וברמב"ם סוף פ"א מהלכות טומאת מת, וסוף פ"ד משאר אבות הטומאה. עכ"ל. ומתוך דברים אלו יש סיוע למה שכתבתי בס"ד, דהרי כתב שאם נתרוצץ המוח ונחתך, דינו כמו הותז הראש לגמרי, וזה שהמוח מת לגמרי ונרקב, הוא גרע טפי, ובודאי דינו כהותז הראש, ונקרא מת.

עו"כ שגם בודק בצדעיו וצוארו ששם ניכרת פעימת הלב, ואם אין שם פעימה ניתן לקבוע מותו ע"י בדיקת החוטם, וע"ש שכתב דבחולה צריך לבדוק גם הלב, ולא די בצוארו וצדעיו, דשמא יש איזה פעימה בלב ולא נרגשת בצוארו וצדעיו. אבל במפולת שאין פעימה בצוארו וצדעיו ואין רוח בחוטם, ההלכה היא שמחזיקים אותו למת, ואין חוששין שמא נשארה איזו פעימה בלב.

וצ"ע מנ"ל דבודקים גם הצואר והצדעים וגם החוטם, ואע"ג דדקדק כן מדכתבו בגמרא עד החוטם, י"ל דלכתחילה בודקין הראש והצואר ואם הוא חי מיד יצילוהו. וא"צ לבדוק עוד ולאבד זמן בבדיקות, אבל אם בדק החוטם אפשר דא"צ לבדוק הצואר והצדעיים, ועכ"פ הרי הוא מודה דנחתך המוח לגמרי דינו כהותז ראשו, וא"צ עוד בדיקת הלב.

עו"כ שמצא שכיוון למ"ש מהרש"ם ז"ל ח"ו (סי' קכ"ד), דודאי חיותא עיקרה בחוטם, אבל היינו בסתמא שאין הוכחה להיפך, דבזה סמכינן אחוטם דרוב

גמור הוא ואפי' מיעוטא ליכא רק אחד מאלף, דהוי מיעוטא דמיעוטא, דאין לחוש לה גם בפיקוח נפש, אבל אם רואים איזה סימן של חיות בשאר איברים, דאיתרע רובא לפנינו, י"ל דלא סמכינן אבדיקת החוטם. ע"כ.

עו"כ (באות ג') דאיסור רציחה יש במי שמוציא הלב וכדו' ממי שלבו עדיין פועם, מלבד שעצם ההשתלה דמקבל הלב מוטלת בספק גדול של אבוד נפש. וגם לבי מהסס אם להתיר רפואה כזו בכלל באיברים הפנימיים, וכמ"ש רבינו בחיי פ' משפטים, שלא ניתנה רשות לרופא לרפאת, אלא ברפואת חוץ, ולא באיברים הפנימיים. והגם שלא נפסק כן, מ"מ השתלת לב הוא שינוי גמור ממעשה בראשית וכו'. וע"ש עוד מענין ההשתלה.

עו"כ ומי יכול ליתן אמון ברופאים בשעה מסוכנת, וע"כ דעת האוסרים הוא ברור עפה"ת, ואין להרהר אחריהם כלל. עכתד"ק.

והנה גם ממהרש"ם ז"ל הנז'. אין שום סתירה דבודאי שאם יש איזה חיות צריכים לתת לו הצלה, אבל כבר הודה בעצמו בהוצאת המוח דהוי כהותז ראשו. ורק חושש שלא בדקו היטב משום דלבו פועם, אך כאמור כבר הוכח הדבר. שאין שום חיות אמיתית באותם פעימות הבאות מכוח מכוונה חיצונית, ולאחר שהמוח מת ונרקב. ובפרט אם יבדקו הדברים ע"י נאמנים שיש לסמוך עליהם.

ותנא דמסייע לי במ"ש ע"ד שבט הלוי, הוא הגאון אגרו"מ ע"ה (חיו"ד ח"ג סימן קל"ב) שכתב עפ"י הגמ' יומא והפוסקים הנ"ל, עולה שהנשימה קובעת את מות האדם, ושבודקים ע"י נוצה או נייר דק שמשמים אצל החוטם ואם לא מתנדנד הוא בחזקת מת, וכתב בזוה"ל, אלא שיבדקו איזה פעמים, ואם יראו שאינו נושם, זהו סימן המיתה שיש לסמוך ע"ז ואין להרהר, ועיין בחת"ס חיו"ד סימן של"ח שביאר באורך. עכ"ל. ודייק כן מהרמב"ם פ"ד מאבל ה"ה על זה ואין להרהר, שכתב ישהה מעט שמא נתעלף. וע"ש. ואח"כ כ' על המונשם מהמכונה, וכתב שגם מי שכבר מת שייך שינשום ע"י המכונה ונשימה כזו לא מחשיבו כחי, ונראה שלא מרגיש כלום גם בדקירת מחט. וע"ש.

וכתב שכל זמן שהמכונה עובדת לא יפסיקו שמא חי הוא ויהרגוהו, אבל כשפסקה מלעבוד שנחסר החמצן לא יחזירו הצינור לפיו, עד עבור כרבע שעה, שאם מת כבר יפסיק מלנשום וידעו שהוא מת, ואם יראו שנושם רק מתקשה יחזירו לו המכונה מיד ויעשו כן הרבה שיוטב מצבו, או שיראו שאינו נושם.

וכ"ז בחולי בידי שמים, אבל נפילה או תאונה רח"ל, לפעמים מתכווצים העצבים הסמוכים לראה ואינו יכול לנשום, ואח"ז שינשום ע"י מכונה מתפשטים אותם מקומות ויכולים לנשום מצד עצמם. ע"ש בכל זה.

עו"כ שם בסוף התשובה, וז"ל: וכיון שאתה (הכונה לשואל הוא חתנו הרופא הרה"ג ר' משה דוד טנדלר שליט"א) אומר שעתה איכא נסיון, שרופאים

גדולים יכולים לברר ע"י זריקת איזו לחלוחית בהגוף ע"י הגידים, לידע שנפסק הקשר שיש להמוח עם כל הגוף, שאם לא יבא זה להמוח הוא ברור שאין להמוח שום שום שייכות להגוף, וגם שכבר נרקב המוח לגמרי והוי כהותז הראש בכת, שא"כ יש לנו להחמיר באלו, שאף שאינו מרגיש כבר בכלום אף לא ע"י דקירת מחט, ואף שאינו נושם כלל בלא המכונה, שלא יחליטו שהוא מת עד שיעשו בדיקה זו שאם יראו שיש קשר להמוח עם הגוף אף שאינו נושם, יתנו המכונה בפיו אף זמן גדול, ורק כשיראו ע"י הבדיקה שאין קשר להמוח עם הגוף יחליטו ע"י זה שאינו נושם למת. עכ"ל.

עו"כ שם באלו שיש להם רעל בגוף, כמו שלקחו הרבה כדורי שינה שאין יכולים לנשום עד שיצא הסם מהגוף, ישאירו המכונה עד שיצא הסם (ויבדקו ע"י בדיקת דם) ואז יוכלו שלא להחזיר המכונה לפיו עוד פעם, ויראו שאם אינו נושם כלל הוא מת, ואם מתקשה בנשימה יחזירו לו לחזקו. עכת"ק.

ושני דברים רואים בדבריו, הראשון שהחיות שע"י המכונה לאו כלום היא שגם מת יכול לנשום במכונה, ועו"כ שאם התברר בבדיקה שאין קשר בין הגוף למוח הרי זה כהותז ראשו, וזה חיזוק גדול למ"ש לעיל בס"ד.

והנה המכתב הנ"ל נכתב ע"י הגאון הגדול בעל אגרות משה ע"ה בה' אייר התשל"ו. ואולם יש לכאורה סתירה לזה ממה שכתב הוא ז"ל לפני כן בחי"ד ח"ב (סימן קמ"ו וסי' קע"ד) ועוד, ששם כתב על השתלת לב (שהשתלילו לעשות אותם שנים) שהוא רציחה של שנים, של התורם ושל זה שהשתילו לו את הלב. והנה מצד המושתל אכן המצב היה באותם ימים שכמעט כל מושתלי לב מתו, תוך שעות או ימים בלבד, ובימינו יש הרבה מושתלי לב שחיים שנים רבות ועודם בחיים. ולענין התורם שממנו לקחו את הלב, המדקדק בדבריו שבחי"ד ח"ב סימן קמ"ו, יראה דשם מדובר שהיה עדיין נושם, וע"כ העלה שבמצב זה נקרא חי, ואם יטלו ממנו את לבו, הרי ברור שרצחו אותו נפש, אבל אם מבררים היטב היטב שהמוח מת לגמרי על כל חלקיו, וגם נשימתו נפסקה לגמרי בצורה בלתי הפיכה. בזה ס"ל להגאון ז"ל דאדם זה כבר מת לגמרי, ואין בו דין רציחה, וכמבואר היטב בתשובה שבחי"ד ח"ג סימן קל"ב הנ"ל.

ועתה הגיע לידי מכתבו האחרון של גאון ישראל הנז' שכתב ביום ר"ח כסלו התשמ"ח, לרופא חשוב ויר"ש, ושוב נדפס באגרות משה חי"ד ח"ד סימן ד"ן. ואעתיק אותו כאן בשלמותו, לתועלת הענין.

ר"ח כסלו תשמ"ח.

למע"כ ידידי הנכבד מוהר"ר דר. ש. ש. בנדי שליט"א, נכדו של האי גברא רבה, הגאון מוהר"ר יוסף ברויאר זצ"ל, בברכת שלום וברכה וכט"ס.

אחדשה"ט.

הנה נכדי, הרה"ג מוהר"ר מרדכי טענדלער שליט"א, דיבר לי באריכות בכמה מהספיקות והחקירות שנתחדש אצל ידידי, מחמת הפסק שערכאות הראשיות בנוא יארק הכריעו, לקבל "מיתת המוח" כהגדרת מיתה.

למעשה, כפי ששמעתי מחתני, הרב הגאון מוהר"ר משה דוד טענדלער שליט"א, הערכאות רק קבלו הגדרה שגם מוצדק לדינא, הגדרה שקוראים "ההארבעה קריטירא" שנחשב ממש כ"מחתך ראשו" ר"ל של החולה, שהמוח כבר, ר"ל, ממש מתעכל. והנה, אף שהלב עדיין יכול לדחוף לכמה ימים, מ"מ כל זמן שאין להחולה כוח נשימה עצמאית, נחשב כמת, וכדביארתי בתשובתי בא"מ יו"ד ח"ג סימן קל"ב. במקרה שבית חולים, או איזה מדינה, יתחיל להחשיב כמתים גם חולים שלדינא חיים, ויתחייבו הרופא שמטפל בחולה זה, לצוות שיסלקו החולה ממכשירי נשימה, הנה מעצם הדין, נחשב כ"חד עברא דנהרא", שהרי בלעדו, יש עוד רופאים שכך יצוו, ומ"מ עדיף שיסלק עצמו מטיפול החולה, וישאר ביד הבית חולים לצוות כרצונם.

אבל במקרה שהחולה יהודי, מחוייב הרופא וה"ה שאר יהודים, לעשות כל שביכלתם להצילו, אף שרק מצילו לכמה ימים, שהרי כבר הוי כגוסס, וגם אם הצלה זו יתחייב הרופא להוציאו הון רב, לשלם להמשכת המכשירי נשימה ושאר טיפולים, מחוייב כן לעשות, וכפי הגדרים של הארכת חיי שעה.

ואם יהיה איבה, יהיו מחוייבים כן לעשות גם לגויים.

ואסיים בברכה שגזכה בקרוב לקיומו במלואו של "אני ה' רופאך" בביאת משיח צדקיננו.

בידידות,

משה פיינשטיין.

ועוד אעתיק בזה דברי בנו הגדול הגאון המפורסם כמוהר"ר דוד פיינשטיין שליט"א במה שכתב ביום ר"ח כסלו התשנ"ג בכתב ידו. וז"ל:

ר"ח כסלו תשנ"ג

כבר כתבתי שמה שכתב אאמו"ר זצ"ל בא"מ יו"ד חלק ג' סימן קל"ב היא תשובה אמיתית ואין להרהר אחריה שאין בה שום חשש זיוף וכן הוא דעתו ואיזה פרטים דשם שמעתי ממנו ממש ומה שכתבתי באיגרת של ג' פ' שמות תש"ן לא חזרתי ממנו ואין צורך לחזור ולחזור

כל פעם שאיזה אדם טוען שאין תשובה זו אמת או איגרת זו אמת, ואני מבקש מכל הרואים איגרת זו שלא להצריך לי לכתוב אחרת.

ממני דוד פיינשטיין

ביום ה"ל בנוא יארק. עכ"ל.

עו"כ שם בכתב ידו בזה"ל:

לברור הדברים אם הוא שוכב כמת ואין בו שום תנועה אף שהלב פועם מאחר שאינו נושם הוא כמת גמור זה נוסף אדלעיל ליותר ברור.

דוד פיינשטיין.

והנה פרופסור הרב אברהם שטינברג הי"ו, פירסם בכתב ובעל פה, את חוות דעתו של מרן הגאון הגדול רבינו שלמה זלמן אויערבך זללה"ה, וגם כתב במכתב אלי באורך בענין זה. ואכתוב כאן תמצית הענין. תחילה מציין שהגרשז"א ז"ל הוא שביקש מפרופסור שטינברג והר"י שפרן לערוך ניסוי בכבשה מעוברת, שהותז ראשה כשהיא מחוברת למכונת הנשמה ולבה פועם כתיקנו, ולאחר כחצי שעה להוציא מקרבה טלה חי בניתוח קיסרי. ולאור האמור בערכין (ז' ע"א).

והרב פרופ' שטינברג פירסם נוסח פסק הלכה שהגרשז"א סמך ידו עליו באופן מלא, ובסעיף א' נאמר: מות המוח, כפי שנקבע ע"י רופאים כיום אינו מספיק לקביעת מות האדם. ודינו כספק מת ספק גוסס וכו'. יע"ש. והר"א שטינברג כותב ע"ז שמלשונו זה עולה בבירור שלדעתו מות המוח הוא מות האדם, אלא שהדרך להוכיח זאת, לא היתה מספיקה באותה עת.

ובסעיף ג' כתב וז"ל כשנקבע המוות המוחי לאחר שנעשו כל הבדיקות הרפואיות המקובלות כיום [אף שליהודי אסור לעשותם], שאז מותר להפסיק את מכשיר ההנשמה, והתברר שהחולה מוטל כאבן דומם ואינו נושם מעצמו, והמתינו עד לאתר הפסקת פעילות הלב ללא כל פעימה במשך חצי דקה, אם הצליחו להחיות את הלב, ניתן להשתמש באיברים להשתלה.

ובסעיף ד' כתב: לו יצוייר שבעתיד ימציאו בדיקה, אשר תוכיח בוודאות גמורה ובמהימנות מלאה ללא כל ספק, שכל תאי המוח מתו, ולאחר הפסקת מכשיר ההנשמה יראו בעיניים שאיננו נושם במשך שלושים שניות; ויחד עם זאת, ביצוע הבדיקה לא יפגע בדיני גוסס, היינו שהבדיקה לא תהא כרוכה בהזזת החולה, או בהחדרת חומר לגופו, יהא מקום לשקול אם המצב הזה זהה להותז הראש, ולהתיר ההשתלה ממת כזה, אף אם ליבו פועם. עכ"ל.

והנה במה שדן הגרשז"א זללה"ה, אם מותר לבדוק החולה, מחשש שמא הוא

במצב של גסיסה, ואסור להזיז בו אפילו איבר אחד. יש להעיר בזה מדברי החת"ס חיו"ד (סימן של"ח) שכתב שיש להתיר לרופא לטפל בגוסס משום ספק פקוח נפש. ע"ש בלשונו.

והכא נמי הרופאים בודקים לדעת אם הוא חי וימשיכו לטפל בו כפי הנראה להם, ומתוך כך אולי יתברר ג"כ שהוא מת כבר.

ועוד כתב לי פרופ' שטינברג הי"ו שהבדיקות של ימינו, אין בהם איסור שאין צריך להזיז את החולה תוך כדי הבדיקה.

ועוד הוסיף ואמר לי בכתב ובע"פ, שהבדיקות בימינו שונות מאד ממה שהיה בימי הגרשז"א ז"ל, ואז רק התחילו בבדיקות הללו, ולא היו אמינות כל כך, אבל בימינו הן אמינות מאד מאד, וגם שעושים כמה בדיקות עד שיוצא הספק לגמרי מלב כל מומחה.

וברור לו לפי כל מה שנשא ונתן עם הגרשז"א ז"ל שהיה מתיר בימינו בשופי.

ועוד אוסיף שכמו שאמר לי פרופ' הר"א שטינברג הי"ו בשם הגרשז"א ע"ה, כן אמר לי כמה וכמה פעמים גם הרב ד"ר מרדכי הלפרין הי"ו, והר"ר שטינברג הי"ו כתב באסיא (חוברת נ"ג-נ"ד) אלול התשנ"ד, שם כתבו שהדברים הנ"ל נבדקו פעמיים ע"י הגרשז"א ואושרו על ידו לפירסום, והרב ד"ר הלפרין הנז', העיר בזה"ל, בשיחה יזומה על ידו, אמר לי הגרשז"א אוירבך זצ"ל, בשנת חייו האחרונה, כי את דעתו המוסמכת בנושא קביעת מות, יש לראות במאמרו המקיף של ד"ר שטינברג, אסיא נ"ג-נ"ד, ומשו"כ גם ביקש ממני לפרסם את המאמר בהקדם. עכ"ל.

והנה הדברים הנ"ל רובם כתבתי לפני קרוב לחמש שנים, והיו גנוזים אצלי, ולא רציתי לפרסמם מפני שנחלקו בדבר גדולי עולם, אשר קטנם עבה ממותני, ויראתי להכניס ראשי בין ההרים הגבוהים. ובימים אלו שהעלו הדברים ופנו אלי קיימנו ישיבה עם רופאים תלמידי חכמים ויראי שמים, בביתו של גאון ישראל עמוד ההוראה מרן הראש"ל ונשיא החכמים כש"ת רבינו עובדיה יוסף שליט"א וזה אשר העלה מכלל זה.

Shlomo Moshe Amar
Rishon Lezion Chief Rabbi Of Israel

שלמה משה עמאר
הראשון לציון הרב תראשי לישראל

בעה"ת"ש. בשני בשבת י"ז אדר ב' התשס"ח.

דעת תורה

בישיבתנו היום לפני מרן הראש"ל פוסק דורנו מופה"ד רבינו עובדיה יוסף שליט"א, הופיעו הפרופסורים הר"ר אברהם שטינברג הי"ו והר"ר יגאל שפרן הי"ו, ועוד. ואחר שמסרו סקירה מפורטת ותמציתית בדבר הבדיקות הנעשות בימינו אלה, לקביעת המות, ואחר בירורים שונים.

מרן שליט"א חיוה דעתו דעת תורה, שמעיקר הדין המות נקבע, עם מות המוח כולו כולל גזע המוח, והפסקת הנשימה באופן בלתי הפיך.

ובלבד שהכל יעשה עפ"י נאמנים, שיקימו ועדה מיוחדת הכוללת ת"ח בקיאים בענין זה, שתברר בדקדוק ובאמיתות שאכן ננקטו כל הצעדים הדרושים, ונערכו כל הבדיקות הראויות בזה, בלא יוצא מן הכלל.

וגם זאת דורש מרן שליט"א, שתנתן זכות מפורשת לכל אדם או למשפחתו, שלא ינתקוהו מן המכשירים, ולא יטלו ממנו איברים, ולא תעשה שום פעולה מהסוג הזה, עד אחר הפסקת פעילות הלב לגמרי. ודרישתו תכובד בקפידא.

ולראיה מהימנא באעה"ח ביום הנ"ל.

שלמה משה עמאר
הראשון לציון הרב תראשי לישראל

Shlomo Moshe Amar
Rishon Lezion Chief Rabbi Of Israel

שלמה משה עמאר
הראשון לציון הרב הראשי לישראל

הדברים הנ"ל נעשו בהסכמתי המלאה ע"פ דעת תורה. והכל בריר ויציב ונכון וקיים.

עובדיה יוסף

ובכדי להסיר אי הבנות בענין הוספתי הבהרה עוד באותו היום, וגם היא על דעתו של מרן בעל יביע אומר שליט"א, בזו הלשון:

יש לציין שעיקרו של הפסק של מרן בעל יביע אומר שליט"א, הוא לענין המשך הטיפול בהחיאה, וגם בזה תמיד הורינו שלא לנתקו מהמכשירים, אלא אחר בדיקות מדוקדקות מאד ע"י רופאים יר"ש, הורינו להמנע ממתן תרופות, בשב ואל תעשה.

אבל לענין השתלת איברים, יש להתייעץ עם גדולי הרבנים, ולהוציא פסק מיוחד לכל שאלה בנפרד וכתורה יעשו.

שלמה משה עמאר
הראשון לציון הרב הראשי לישראל

